

ТЕОРЕТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ АРХІТЕКТУРНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ РЕКРЕАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ

Г.М.Юрчишин

ІФНТУНГ, 76019, м. Івано-Франківськ, вул. Карпатська, 15, тел. (0342) 505062

e-mail: public@nung.edu.ua

Обосновано засады развития рекреационной сферы сельской территории, под которой подразумевается динамичное и уравновешенное общественно-природное взаимодействие, которое обеспечивает социально-эколого-экономический прогресс и благополучие на основании совершенной системы пространственной организации. Очерчено основные задачи развития рекреационной сферы горных территорий, которые заключаются в: укреплении конкурентных позиций рекреационных зон в границах Карпатского региона через развитие пространственного потенциала; расширении видов рекреации через поиск новых форм рекреационной продукции, которая вырабатывается на конкретной территории.

The article gives grounds for the development of recreation sphere in rural area, namely, dynamic and balanced social and natural cooperation which provides social, ecological and economical progress and well-being on the basis of a perfect system of spatial organization. The main tasks of the development of recreation sphere of mountainous areas have been set. They are as follows: consolidation of competitive positions of recreation areas within the region through the development of spatial potential; recreation diversity by finding new ways of recreation production, made on a concrete territory.

Теоретична база формування рекреаційної сфери регіону ґрунтується на теорії національної ідентичності та положеннях сталого розвитку суспільств перехідного періоду та на аналізі трьох взаємопов'язаних явищ: архітектурна організація – рекреаційний простір – етнографія, а також на переосмисленні категорії традиція та її врахуванні в організації рекреаційного простору регіону.

Рекреацію як архітектурно-містобудівне явище слід розглядати на широкому тлі соціально-політичних процесів, трактуючи її як соціальну сферу Карпатського регіону, а у випадку аналізу етнографічних чинників – як соціальну сферу конкретної місцевості. Відповідно, варто звернутись до класиків наукової думки, вичленивши просторовий аспект організації рекреаційного процесу в їх працях.

І. Вернадський уперше найповніше виклав сутність гармонійного розвитку, в т.ч і на рекреаційні послуги. Нині його робота займає важливе місце в екологічній науці. Учений стверджував, що „потреби – це усвідомлення, а задоволення потреб, яке досягається працею, є метою усієї діяльності людини”.

Необхідність побудови соціальної держави з високим рівнем задоволення потреб людини обґрунтував М. Грушевський, котрий стверджував, що саме держава має гарантувати соціальну справедливість та добробут людей. Про побудову держави „добробуту людей” згадував І. Франко. Серед основних чинників побудови соціальної держави він вважав культурні, наукові, політичні.

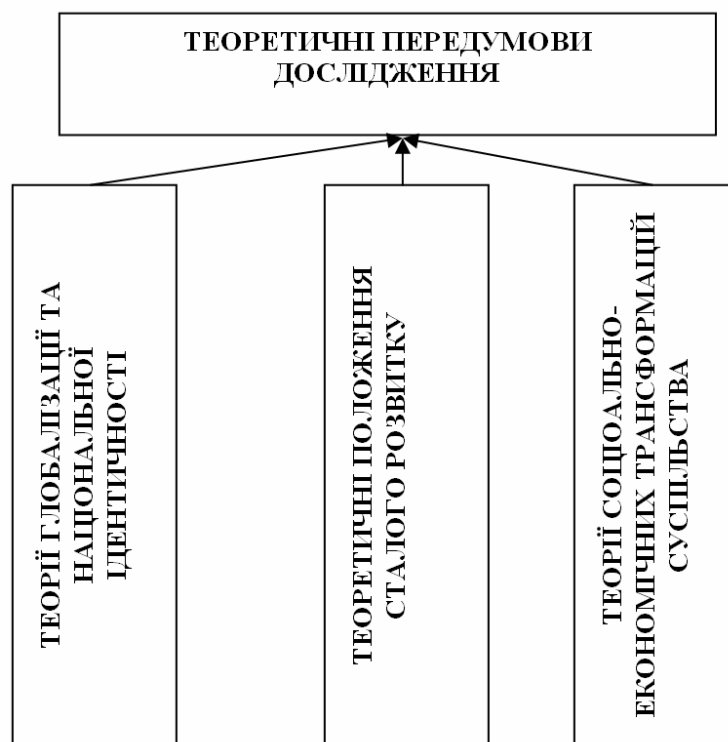
Розвиток рекреаційної сфери суспільства в сьогоdnішніх умовах проходить під дією об'єктивних законів суспільного життя, зокрема попиту (відображає платоспроможність населення, підкріплену наявністю грошей для купівлі рекреаційних послуг); пропозиції (сукупність

послуг на ринку, які виробники готові надати за наявними цінами); конкуренції (виражає взаємовідносини між виробниками та споживачами послуг); вартості (виражає зв'язки між суспільно-необхідною працею та цінами на послуги при відносній відповідності попиту і пропозиції); зростання потреб (відображає зв'язок між зростанням інтенсивності праці, нервових, психічних та емоційних навантажень на людський організм в умовах інтенсифікації праці та погіршення довкілля).

На регіональному рівні дія цих закономірностей наповнюється специфічними особливостями їх прояву та визначає розвиток рекреаційної сфери. Розвиток рекреаційної сфери досліджували вчені на різних етапах суспільного розвитку. Аналізуючи величезний потік сучасних публікацій щодо розвитку рекреаційної сфери, не можна не зазначити, що переважно всі її моделі ґрунтуються на некомплексному аналізі.

У першому „Звіті про людський розвиток” за 1990 р., передбаченому програмою розвитку ООН, зазначалось, що справжнє багатство країни – це її народ. Мета розвитку полягає в створенні для людей умов, у яких їх життя було б тривалим, здоровим і наповненим творчістю, звернено увагу на розвиток соціальної інфраструктури.

Великі можливості в розширенні сфери рекреаційних послуг, а відповідно і загрози, відкриває перед людиною глобалізація, яка вимагає вміння адаптувати та підвищувати конкурентоспроможність послуг із урахуванням вимог сталого розвитку та національної ідентичності. Глобалізація змінює умови життєдіяльності людей, ставить перед ними далекоглядні задачі, які ще більше загострюють потребу у відтворенні працездатності, відпочинку, охороні здоров'я тощо. Разом з тим глобалізація створює загрози

Рисунок 1 — Теоретична база формування рекреаційної сфери Карпатського регіону

втраги регіональних відмінностей, а отже, загострюється задача виявлення шляхів ефективного використання історико-етнографічних особливостей регіонів у їх розвитку, в тому числі в просторовій організації його рекреаційної сфери. Тим паче, коли йдеться про такий унікальний регіон, як Гуцульщина.

Реформа в регіоні не може бути ефективною, продуктивною, якщо не буде враховано інтереси та рекреаційні перспективи території. Тому розвиток рекреації в гірській місцевості необхідний перш за все для створення мінімально необхідних умов повноцінної життєдіяльності сільських мешканців. Функціонування рекреаційної інфраструктури спрямоване на всебічне забезпечення сприятливих умов праці та відпочинку як рекреантів, так і місцевого населення, на фізичне і духовне вдосконалення людини, підвищення ефективності виробництва. Розв'язок задачі найбільш повного задоволення потреб людини пов'язаний із наявністю матеріальних засобів і можливостей надання різних видів послуг населенню, наявністю об'єктів, через які вони надходять у розпорядження населення.

Соціоекономічні трансформації в суспільстві виявляють значний вплив на рекреаційну сферу. Розглянемо три взаємопов'язані елементи: місцевість, місцеве населення та рекреанти. Гуцульщина – значна територія західного регіону України, регіону зі складною та динамічною господарською системою, відсутністю значних сільськогосподарських угідь, але наявністю площ продуктивних земель (лісове і рибне господарство) та багатьох інших організаційно-взаємопов'язаних частин і елементів, бі-

льшість з яких будується за певним ієрархічним принципом і з'єднана між собою прямими та зворотними зв'язками. Територія регіону відрізняється просторовою розосередженістю населення, що обмежує можливості поповнення та зворотного надходження необхідної інформації, в т.ч. і пристосованої рекреації.

Місцеве населення — це різноманітний комплекс складних щоденних інтересів і життєво необхідних потреб людей (організаційно-виробничих, житлово-комунальних, комунікаційних, транспортних, побутових, освітніх, медичних, культурно-оздоровчих та ін.), вирішення яких потребує сучасних організаційних і функціональних методів просторової організації місцевості, в т.ч. і її рекреаційної сфери.

До основних функцій гірської місцевості слід віднести соціально-просторову та рекреаційно-природоохоронну. Можливі різні підходи до дослідження та просторової організації місцевості як об'єкта організації рекреації на її території. Зокрема, рекреація може охопити окремі складові частини місцевості – природу, населення, господарство та дрібніші компоненти (окремі галузі господарства, групи населення та ін.). У найбільш узагальненому аспекті просторова організація рекреаційної місцевості – це впорядкування території та конкретних місць проживання населення, задоволення його матеріальних і духовних інтересів та вирішення відповідних існуючих проблем, забезпечення обґрунтованої стратегії і перспектив подальшого розвитку території на основі використання рекреаційного потенціалу. Кожна територія характеризується своїми специфічними зональними організаційно-виробничими особливос-

тями, функціональними зв'язками, природними ресурсами та людським потенціалом.

Досягнення сталого розвитку як гармонійного стану можливе лише в межах системної трансформації суспільства на нових засадах. Під сталим розвитком рекреаційних територій розуміємо динамічну і зрівноважену суспільно-природну взаємодію, яка забезпечує прогрес та соціальний добробут на основі досконалої системи просторової організації. Перебудова суспільно-природної взаємодії на засадах збалансованості та сталості має відбуватись як у часі, так і в просторі.

Урізноманітнення інтересів суспільства передбачає підвищення рівня людського розвитку та підтримання екологічної безпеки, що потребує багатофункціональної організації території (простору). Це означає, що сталий розвиток суспільства необхідно трактувати і реалізовувати в тісному зв'язку з розвитком території. В оптимізації суспільно-природної взаємодії ключова роль як цілісної, керованої соціо-еколого-економічної системи належить рекреаційній діяльності.

Програми сталого розвитку рекреаційних територій відображають пріоритети та напрями розвитку продуктивних сил із урахуванням функцій території, інтересів населення, яке на ній проживає, а також поетапну їх реалізацію. Дані програми відрізняються від традиційних схем розвитку інших регіонів тим, що береться до уваги системний підхід щодо використання рекреаційного потенціалу території.

Рекреаційна сфера визначає побутові умови мешканців і є чинником, що впливає на рішення щодо міграції за межі регіону. Значення цієї сфери в розвитку території зумовлене й тим, що вона становить базу для виробничої діяльності, визначаючи її напрямок, структуру та просторове розміщення. Рівень розвитку рекреації формує атракційність поселень, тобто шанси і бар'єри для розвитку інших галузей і створення тим самим нових робочих місць поза сільським господарством.

Розвиток рекреаційних територій — це одночасно і реакція на глобальні зміни та позитивне ставлення до можливостей пошуку оптимальних рішень на основі ресурсного потенціалу окремих населених пунктів. Основні завдання розвитку рекреаційних територій полягають у наступному:

- зміцненні конкурентних позицій рекреаційних територій в межах регіону через розвиток потенціалу їх людських і природних ресурсів;

- підвищенні життєвого рівня населення шляхом розвитку рекреації, нових видів поза-сільськогосподарської діяльності.

Досвід формування рекреаційного простору розкривається нами через аналіз стану теорії, стану практики та нормативно-законодавчого забезпечення рекреаційного процесу. Особливий інтерес становить світовий досвід організації рекреаційного простору загалом та врахування етнографічних відмінностей зокрема.

Однією з форм розвитку села є сільський туризм або агротуризм, який передбачає організацію перебування туристів сільською сім'єю у власному господарстві. Позитивний приклад розвитку агротуризму в Німеччині (близько 20 тис. господарств надають агротуристичні послуги), Франції, де кожний десятий фермер займається таким видом послуг, а в Австрії агротуризм набув значного поширення в гірській місцевості. Отже, агротуризм є формою сільського туризму, способом раціонального використання природних умов сільської місцевості, найдешевшим видом цивілізованого туризму та додатковим джерелом доходів селян.

В умовах перехідної економіки перспективу розвитку в сільській місцевості має зелений туризм як форма розвитку туристичної індустрії й відповідної інтеграції у світовий туристичний простір.

Основна риса розвитку рекреаційних територій — акцентування уваги на стратегіях ендогенного розвитку, що передбачає використання потенціалу місцевих людських, інституційних та природних ресурсів, щоб створити для місцевих жителів нові можливості та стимулювати різні види діяльності. Опіраючись на місцеві ресурси, необхідно розглянути всі можливості й скерувати наявні ресурси на розвиток територій. Особливо гострою постає задача використання історико-етнографічних особливостей реалізації фактора унікальності в розвитку території.

Такий підхід до аналізу розвитку рекреації безпосередньо пов'язаний з етнографічним аспектом її дослідження. В дійсності рекреація виступає просторовою підсистемою. Вивчення її регіональних особливостей має важливе значення для досліджуваного регіону з його ландшафтними, природно-кліматичними, історико-етнографічними та ін. відмінностями. Основними проблемами регіону є: відставання розвитку рекреації та транспортної інфраструктури і, зокрема, відставання автотуризму, хоча прогнозується позитивна тенденція розвитку, а також неефективне використання етнографічних чинників та втрата національних традицій в архітектурі.

Світовий та вітчизняний досвід організації рекреаційного процесу доводить існування інтенсивного впливу нових соціально-економічних умов на зростання та особливість формування і життєдіяльність рекреаційних об'єктів.

Впродовж радянського періоду розвиток системи функціональної організації території, розселення та рекреаційного будівництва проводився з домінуванням економічного, а не соціального та екологічного факторів. Проте з переходом на засади сталого розвитку регіонів та держави відкрилось чимало специфічних проблем та питань, на які не існує відповідей.

Великої кількості вільних територій в межах рекреаційно освоєних зон Карпатського регіону нема, тому вирішення проблеми розбудови рекреації надалі слід шукати за іншими, прогресивнішими принципами. Для цього слід звернутись до світового досвіду. Адже показ-

ники рівня насичення простору рекреаційними закладами в окремих регіонах Європи значно вищі за наші, а це свідчить про те, що ті проблеми, з якими ми зараз зіткнулись, є для них давно вирішеними. Тому при поглибленому вивченні їх досвіду ми можемо більш змістовно прогнозувати особливості зміни потреби в місцях відпочинку та основні тенденції розвитку рекреаційної системи, при цьому можемо уникнути тих помилок, які свого часу були допущені цими країнами.

Можна зробити висновок, що рівень рекреаційних навантажень та інтенсивність використання рекреаційного простору збільшується зі зменшенням щільності забудови, а також в міру віддалення від центрів регіону. Залежно від місця знаходження об'єкта та його типу (одноповерхові, багатопверхові тощо) змінюється кількість відпочиваючих та відповідний відсоток користування ними. Одним із сталих, легко прогнозованих та найвагоміших показників є відсоток використання рекреаційного закладу. Він залежить не лише від місця знаходження об'єкта та кількості місць, а й від кількості працюючих, доступності та зручності громадського транспорту.

Рівень рекреаційного освоєння залежить значною мірою від матеріального забезпечення населення. Тому величина цього рівня безпосередньо залежить від принципу розселення соціальних верств населення. Так, в Нідерландах, Великобританії, Німеччині склалась ситуація, при якій в малих містечках проживають люди з вищим рівнем прибутку, ніж у великих містах, отож і рівень витрат на рекреаційні послуги в тих містах вищий, а у Франції та Італії — навпаки.

Світова практика свідчить, що найскладніше питання, пов'язане з розвитком рекреації, — це тимчасовий відпочинок (біля об'єктів проживання, що є ціллію відпочинку вихідного дня). Від місткості, близькості розташування об'єктів до місця відправлення або прибуття залежить ступінь використання індивідуальних автомобілів (автотуризм). У містобудівній практиці широко застосовується принцип перехоплюючих стоянок, коли на індивідуальному автомобілі їдуть до пересадочного пункту на межу рекреаційної зони, а далі рухаються пішки. Там же діє система культурно-побутового обслуговування, що дає можливість отримати певні послуги, також діє "плаваюча" цінова політика щодо паркування автомобілів та прокату обладнання, залежно від часу. Це є вагомим аргументом не їхати в рекреаційні зони на власному автомобілі, а використовувати ту систему стоянок, якою переважно користуються безкоштовно.

Містобудівна практика свідчить, що з розвитком рекреації в населеному пункті значно змінюються його функції: зменшується традиційна господарська та збільшується частка інших. На Гуцульщині такий процес можна спостерігати нині. На даному етапі велика кількість людей розпочинає рекреаційну діяльність. Відбувається процес заміни функції населених

пунктів як місць постійного проживання громадян на функцію обслуговування рекреантів. Це й призведе до стабілізації потреби в місцях обслуговування, які служимуть і місцевим мешканцям. Але підвищення частки рекреації сприятиме стрімкому зростанню потреби в таких об'єктах.

Недостатньо повне врахування особливостей ландшафтно-містобудівних умов при вирішенні питань, пов'язаних із розбудовою рекреації, може призвести до суттєвих проблем розвитку регіону як системи. Це надалі вимагатиме занадто складних реконструктивних рішень, що, без сумніву, призведе до незрівнянно більших витрат.

Аналіз світового досвіду підтверджує, що існує багато принципів вирішення проблеми рекреаційного освоєння територій. Зазвичай можна використовувати весь набір заходів, а також наявні містобудівні умови, які й визначають виправдані архітектурно-планувальні принципи вибору тих чи інших заходів. За тими напрямками не існує достатньої кількості рекомендацій для врахування регіональних, в т.ч. етнографічних особливостей в архітектурно-естетичній організації рекреаційного простору.

Література

- 1 Довганич Я. Рекреація в Карпатському краї як профільююча галузь господарства // Екологічні передумови розвитку рекреації на Гуцульщині: Наук.-прак. конф. — Яремче, 1996. — С.34—36.
- 2 Долішній М.І., Кравців В.С. Карпатський регіон в контексті державної економічної політики: Оцінка стану і стратегія розвитку // Економіка України. — 1995. — № 8. — С. 34.
- 3 Пілько А. Карпатський рекреаційний комплекс : сучасні особливості розвитку, проблеми ефективного використання // Матеріали звіт.-наук. студ. конф. за 1998 р. — Івано-Франківськ, 1998. — С.20—22.